

Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās

Ievads

Pirmsskolas vecuma bērnam nav iespējams apgūt kultūru, vispārcilvēcisku pieredzi bez saskarsmes ar citiem cilvēkiem. Komunikācijā notiek apziņas un augstāko psihisko funkciju attīstība, kur liela nozīme ir valodai un runai.

Pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā šobrīd bērna runas attīstību izprot plašāk – ne tikai kā bērna individuālo runas spēju attīstību, spēju uztvert un producēt runu, bet arī kā prasmi veidot dialogu, dialogiskas attiecības ar pieaugušajiem un bērniem (Hoff, 2009; Zimmer, 2010; Казаковская, 2006).

Metodiskajā literatūrā, īpaši Latvijā, bērna dialogrunas attīstība ir pētīta maz. Arī pirmsskolas izglītības programmā tiek akcentēta bērna monologruna. Nepietiekami tiek akcentēta bērna runas loma attiecību veidošanā, mācoties un vingrinoties runu pielietot dabiskos apstākļos – bērnu savstarpējā komunikācijā, rotaļā.

Raksta mērķis ir atklāt un pamatot rotaļas nozīmi bērna dialogrunas attīstības sekmēšanā.

Dialogrunas raksturojums

Komunikatīvo prasmju nepilnības, runas inaktivitāte neļauj bērniem pilnībā apgūt brīvās komunikācijas procesu, tādā veidā traucējot runas, domāšanas un izziņas attīstību, kavējot zināšanu apguvi, kā arī negatīvi ietekmējot personības pilnveidošanos un uzvedības ieradumus.

Īpaša nozīme bērna runas attīstībā ir dialogam, kurā veidojas un pastāv starppersonu attiecības, vērstas uz izziņu un pašizziņu. Dialogs ir dzimtās valodas apguve un bērna socializācijas skola. Dialogs ir viena no saistītās runas formām, kurā atšķirībā no monologa notiek repliku, izteikumu mijiedarbība starp diviem vai vairākiem cilvēkiem (Vigotskis, 2002). Dialogā pilnveidojas bērna valodas prasme, kā arī veidojas prasme plānot savu komunikatīvo uzvedību saskarsmē (Казаковская, 2006,199).

Iesaistīšanās dialogā notiek ar **dialogrunas** palīdzību, kuras apguve ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem. Dialogruna tiek skaidrota kā runas forma divu vai vairāku personu sarunā. Dialogruna ir spontāna, tai raksturīgas atkāpes no normatīvajiem valodas likumiem, plašs neverbālo saziņas līdzekļu lietojums, runas situācijai atbilstoša valodas līdzekļu izvēle un specifiska runas uzvedība (Skujiņa, Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

Dialogā saņemtā informācija tiek pārstrādāta: uztverta, apjēgta un interpretēta. Vienlaikus informācijas apmaiņas procesā cilvēks mācās sadzirdēt un ar toleranci izturēties pret dialoga partneri, izprast sevi un citus cilvēkus. Aprakstot sapratnes mehānismu dialogā, zinātniece N. Saprigina (*H. Сапрыгина*) adresāta darbību sadala trīs posmos: uztvere, sapratne (izpratne) un iedarbība, ko ilustrē 1. attēls (Сапрыгина 2003,164–182).

Uztvere		Sapratne		Iedarbība

1. attēls. Sapratnes mehānisms dialogā

Dialogs ļauj bērnam izteikt savas domas skaļi un apspriest tās ar citiem. Tas ir process, kurā viņš mācās domāt un spriest, sarunāties ar līdzcilvēkiem, uzklaut citus. Augsts savstarpējās sapratnes līmenis dod plašas iespējas veidot pozitīvas attiecības starp cilvēkiem: indivīds ir gatavs veidot dialogu, atvērts dažādiem uzskatiem, ievēro kultūras normas.

Tātad dialogrunas pamatā ir ne tikai vārdu un teikumu secība, bet arī domu secība, kas izteikta vārdos un pareizi veidotos teikumos, replikās. Dialogā ar dialogrunas palīdzību bērns īsteno vairākus uzdevumus:

- iegūst informāciju, sekmējot aktīvu pozīciju;
- veido partnera attiecības (sarunājoties, sadarbojoties, izrādot cieņu un uzmanību);
- ietekmē partnera un savu runas uzvedību, modelējot savu pasaules ainu.

Skolotājam ir jācenšas attīstīt bērniem ne tikai prasmi vienkārši sazināties vienam ar otru, bet arī sekmēt dialogrunu un prasmi

efektīvi komunicēt. Svarīgi, lai, dodoties uz skolu, bērni mācētu izmantot runas prasmi saskarsmē, viegli veidotu kontaktus ar apkārtējiem cilvēkiem, mācētu komunicēt dažādās situācijās, būtu noskaņoti uz konstruktīvu dialogu, spētu lietderīgi sadarboties ar komunikācijas partneriem.

Dialogu un saskarsmes procesu iespaido:

- saskarsmes saturs saistībā ar bērna vajadzībām;
- bērna individuālās attīstības likumsakarības;
- bērna saskarsmes un runas pieredze;
- pieaugušo saskarsmes īpatnības, viņu piemērs;
- pieaugušo pedagoģiskā takta izjūta.

Galvenais mērķis, attīstot bērna dialogrunu pirmsskolas vecumā, ir iemācīt viņus izmantot dialogu kā savstarpējo attiecību formu. Lai bērns iemācītos izmantot dialogu, viņam ir jāapgūst visi dialoga veidi, kā arī jāapgūst dialoga veidošanas noteikumi – gan runas, gan sociālie.

Ņemot vērā dialogrunas raksturu, var minēt šī procesa divus aspektus:

- bērns mācās uztvert dažādas funkcionālās dialoga vienības, reaģēt uz sarunas partnera dialoga noteikumu izpildi (neizpildi);
- mācās izmantot dažādas dialoga replikas, lai pievienotos sarunai vai uzturētu sarunu un ievērotu dialoga noteikumus.

Pieaugušā uzdevums ir palīdzēt bērnam apgūt to pēc iespējas ātrāk. Jāpiezīmē, ka šo prasmju apgūšana notiek ciešā sadarbībā: bērns ↔ pieaugušais un bērns ↔ bērns. Sadarbības procesā bērni gūst dialogrunas pieredzi, izrāda komunikatīvu patstāvību, kas ir ļoti svarīga viņu attīstībai, kā arī turpmākajām mācībām skolā.

Bērnsstrukturētā rotaļa dialogrunas attīstībai

Pirmsskolas periodā, kamēr bērns aug un attīstās, iegūst jaunas zināšanas un prasmes, dialogrunas un komunikācijas attīstība tiek sekmēta tieši bērnsstrukturētajās rotaļās, ko daudzi zinātnieki dēvē par radošajām rotaļām (J. Students, K. Dēķens, M. Štāls, O. Svenne, D. Dzintere, D. Lieģeniece, Ļ. Vigotskis, D. B. Elkoņins, A. Ļeontjevs u. c.).

Analizējot bērnu rotaļas, jāpiezīmē, ka vārds „rotaļa” vēl nav zinātniski pamatots. Latviešu un angļu valodā atšķirībā no krievu un vācu valodas ir divi jēdzieni – „rotaļa” un „spēle”. Daudzi autori izmanto vienu un to pašu jēdzienu, lai aprakstītu dažādas aktivitātes, līdz ar to veidojas pretrunas (Cook, 2000, 109).

Pamatotu rotaļas un spēles definējumu sniedz ASV zinātniece H. Švarcmane (*H. Schwartzman*). Bērnu brīvo rotaļu, ko bērni rada paši, H. Švarcmane dēvē par **bērns-strukturētu** rotaļu. Komandu spēles, galda spēles un citas labi strukturētas rotaļas, kuras pieaugušie parāda bērniem un kurām, iespējams, vajag vecāku vai skolotāju atbalstu, attiecas uz pieaugušo strukturētām rotaļām (spēlēm) (Schwartzman, 1985, 11).

Bērnsstrukturētajās rotaļās, sadarbojoties ar rotaļu biedriem, komunikācijas procesā bērns eksperimentē ar savu runu, kura nav atrauta no īstenības, no bērna praktiskās darbības, viņa aktivitātes. Runa ir bērna saprātīgas darbības nepieciešama sastāvdaļa.

Interesi piesaista vācu zinātnieces R. Cimmeses (*R. Zimmer*) pētījums par pirmsskolas vecuma bērnu runas attīstību ar kustību palīdzību. Autore uzsver, ka bērna runas attīstība ir jāskata ciešā saistībā ar viņa kustību attīstību, īpaši pirmajos dzīves gados. Kustības pozitīvi ietekmē visas runas attīstības jomas (Zimmer, 2010, 219).

Tāpēc ārkārtīgi liela ir rotaļas nozīme bērna runas attīstībā, valodas apgūvē, dialogrunas sekmēšanā. Tieši rotaļā, kā atzīmē psihologs Dž. Bruners (*J. Bruner*), bērns savu dzimto valodu apgūst kontekstā ar praktisku darbošanos, tāpēc viņa runas neprecizitātes nav saistītas ar nepatīkamām sekām, kā tas mēdz būt mācībās (Брунер, 1987).

Rotaļu dialogos ir pārstāvētas visas stāstījuma (vērtējums, ziņojums, apgalvojums), izsaukuma (lūgums, prasība), jautājuma (jautājums) teikumu varietātes. Ar minimālu sintaktisku slodzi tiek izmantoti prievārdi un izsaukmes vārdi, ko pastiprina ar žestiem, mīmiku, intonāciju (Korotkova, 2009, 183).

Bērnsstrukturēto rotaļu veidi, to raksturojums

Radošās jeb bērnsstrukturētās rotaļas tiek iedalītas lomu rotaļās, celtniecības rotaļās un teatrālajās rotaļās. Populārākās no tām ir lomu rotaļas.

Lomu rotaļa ir patstāvīga bērna darbība, kurā viņš kļūst subjekts, savas darbības saimnieks. Tās ir rotaļas par sadzīves tēmām (ģimeni, iepirkšanos veikalā), pieaugušo darbu (ārsts, šoferis, darbs lauksaimniecībā), bērnu dzīvi (bērnudārzs, skola, deju pulciņš), dažādiem sabiedriskās dzīves notikumiem (dziesmu svētki, Eirovīzijas koncerts), TV pārraidēm (multiplikāciju filmu un seriālu varoņi, šovi).

Lomu rotaļās bērnu dialogi ir garāki, ilgstošāki, izvērstāki, jo bērnu interesi saista rotaļas sižets, loma un bieži vien arī izmantotie materiāli – rotaļlietas. Loma, sižets, izmantotie materiāli ir lomu rotaļas struktūras komponenti. Pirmsskolas vecumā, kur vairums bērnu dialogu veidojas lomu rotaļu kontekstā, saskarsmes zemteksts ir kopējas zināšanas par ikdienas darbībām, piemēram, par ēdiena gatavošanu vai došanos iepirkties. Bērni, kuriem ir kopējas kontekstuālās zināšanas, veido garākas sarunas, un viņu valoda ir daudz attīstītāka nekā tad, ja šo pamatzināšanu nebūtu (Hoff, 2009).

Bērns, izpildot rotaļas lomu, nokļūst dažādās situācijās, kas tieši vai netieši vingrina viņa runas prasmes, tai skaitā dialogrunas prasmes. Viņam jāprot turpināt iesākto dialogu, izteikties saprotami, saskaņot savu atbildi ar otras lomas uzdoto jautājumu, izteikuma saturu, izdomāt jaunas situācijas (Freiberger, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Lomu sarunas, bērnam pieaugot, pamatā ir verbālas, tomēr bērnam pret jebkuru sarunu biedru ir emocionāla attieksme, kas izpaužas neverbālās informācijas veidā. Bērns (loma) atbilstoši savai emocionālajai attieksmei pret sacīto un otru lomu apzināti un neapzināti izvēlas distanci, acu kontaktu, mīmiku, balsis intonāciju, pozu, kustības un žestus, kas, ievērojot lomu rotaļas struktūru, izpaužas rotaļu darbībās, iztēles situācijās.

Rotaļas procesā, spēlējot dažādas lomas, bērns tieši un netieši vingrina dialogrunas prasmi:

- izmantot runu dažādās situācijās;
- brīvi uzrunāt vienaudzi;
- uzdot daudzveidīgus jautājumus;
- adekvāti atbildēt uz jautājumiem, uzturot sarunas tematu;
- izmantot lūgumus, ierosinājumus, padomus;
- argumentēti izteikt savu viedokli, mācās pieņemt otra cilvēka viedokli;
- vienoties ar partneri par kopīgām darbībām;
- risināt konfliktus sociāli pieņemamā veidā.

Bērnam ar pietiekami attīstītu dialogrunas prasmi ir labi attīstīta runa, šāds bērns domu formulē bez liekas zilbju un vārdu atkārtošanas, viņš ir aktīvs saskarsmē, rotaļā lomu dialogos ir līdzvērtīgs sarunu biedrs, prot klausīties un saprast uz viņu vērstu runu, prot veidot saskarsmi, ņemot vērā situāciju, uzsākt sarunu ar daudzveidīgām uzrunām (uzdod jautājumus, daļās iespaidos, viedokļos, laipni izsaka vēlmes un piedāvājumus). Bērns ar šādu dialogrunas prasmi prot uzturēt saskarsmi, vienoties ar partneri par kopīgām tēmām, adekvāti reaģējot uz sarunu biedra teikto, prot risināt konfliktus sociāli pieņemamā veidā, viņš ievēro dialoga veidošanas nosacījumus, saglabā labvēlīgu toni saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem.

Spēlējot dažādas lomas, bērns dziļāk iepazīst cilvēku savstarpējās attiecības. Viņš sāk saprast, ka katrai lomai ir savas tiesības un pienākumi. Bērns netieši apgūst dažādus savstarpējo attiecību modeļus un uzvedības normas, ko veicina gan lomu savstarpējās attiecības – galvenā loma – padotais, gan bērnu reālās attiecības.

Reālās attiecības izpaužas lomu sadalē, konfliktos, pamācībās utt. Īpaši spilgti tās izpaužas vecākajā pirmsskolas vecumā, jo bērni piedalās kopīgās rotaļās tāpēc, ka viņi spēlējas ne tikai blakus, bet kopā cits ar citu.

Līdzīgas lomu rotaļām ir **teatrālās rotaļas**. Atšķirībā no lomu rotaļas teatrālo rotaļu sižetu bērns rada, balstoties uz literāriem darbiem vai paša izdomātu pasaku, lugu, teātra izrādi. Minētās rotaļas tiek dēvētas dažādi – teatrālās, dramatizācijas, mākslinieciskās, rotaļas – izrādes. Atsevišķi rotaļu pētnieki tās pieskaita arī pie konstruktīvajām rotaļām, tāpēc ka bērns iesaistās paša izvirzītās problēmas risināšanā – mākslas darba radīšanā; sacerēt bērnam pasaku un attēlot to ir kaut kas līdzvērtīgs celtnes izveidei.

Teatrālās rotaļas nosacīti var iedalīt divās lielās grupās – dramatizācijas un režisoriskās rotaļas (sk. 2. attēlu).

		Teatrālās rotaļas		
--	--	-------------------	--	--

Dramatizētās rotaļas				Režisoriskās rotaļas, leļļu teātris			
Teatrālie uzvedumi							

2. attēls. *Teatrālo rotaļu veidi (Dzintere, Stangaine, 2007,101)*

Pie dramatizācijas rotaļām pieskaitāmas rotaļas, kur paši bērni izpilda aktieru lomas ar savu izteiksmes līdzekļu palīdzību – paši runā, dzied, dejo, muzicē. Bērni iedzīvojas tēlā, dzīvo viņa dzīvi, atdarina personāža runu, intonāciju, kustības, mīmiku, tādējādi sekmējot dialogrunas prasmes. Šo rotaļu sižets parasti ir saistīts ar kādu literāro darbu, vēroto koncertu, kino. Dažkārt šīs rotaļas dēvē arī par „dzīvo teātri”.

Otrajā rotaļu grupā – režisoriskajās rotaļās – ietilpst rotaļas ar leļļu teātri un sīko rotaļlietu komplektiem. Bērni ir darbojošās personas, kas ar leļļu palīdzību attēlo noteiktu scēnu. Viņi vada šīs lelles, attēlo to kustības, runu, intonāciju.

Savukārt ar pieaugušā palīdzību iestudētās lugas, pasakas, kur bērni vingrinās izmantot gatavus dialogus, nosacīti var dēvēt par teatrāliem uzvedumiem.

Celtniecības rotaļās bērni būvē, ceļ, konstruē dažādas celtnes, izvirza mērķi, plāno savu darbību, kopīgi apspriežas, sadarbojas, atlasa un izmanto dažādus materiālus (klučus, segas, krēslus, galdus u. c.). Celtniecības rotaļās vērojama bērnu prasme izmantot pamudinājuma repliku daudzveidīgumu (lūgums, ierosinājums, paskaidrojums). Bērni mācās vienoties, sarunāt, neuzspiežot savu viedokli otram.

Lai sekmētu bērnu rotaļu attīstību un bērnu dialogrunu, svarīgs ir pieaugušā atbalsts, jo skolotāja pozīcija (viedoklis, nostāja, attieksme) pret bērnu un bērna rotaļu ir svarīgs priekšnosacījums tās attīstībai.

A. Špona, analizējot skolotāja kompetenci, lieto jēdzienu „pedagoģiskais takts”. Pedagoģiskais takts – tā ir mēra izjūta skolotāja darbā, īpaši attiekmē pret bērniem. Pedagoģiskais takts pamatojas uz vispārcilvēciskām un konkrētām pedagoģiskām vērtībām.

Tas izpaužas:

- prasmē savaldīt sevi saskarsmē un pašizjūtā (apvainojumi, slikts noskaņojums);
- prasmē ātri orientēties situācijā, īpaši konfliktsituācijās atrodot vajadzīgos vārdus;
- prasmē izprast otra viedokli (izrādīt vajadzīgās jūtas – prieku, lepnumu);
- prasmē izvēlēties īsto laiku un vietu sarunām;
- prasmē sarunāties, pārvaldīt valodu, žestus, manieres;
- prasmē kontrolēt un līdzsvarot audzināšanas līdzekļus (Špona, 2006, 188).

Pieaugušais būs labs rotaļu partneris bērniem tikai tad, ja viņš izpratis un atbalstīs bērnu ieceres, domas un centienus, netieši virzīs viņu sadarbību.

Dialogrunas attīstības pētījuma rezultāti

Lai izzinātu skolotāju prasmes, vēlmi un iespējas atbalstīt bērnu rotaļas, attīstot dialogrunu, tika veikta aptauja, kurā piedalījās 122 respondenti. Respondenti atbildēja uz vairākiem jautājumiem. Pirmā jautājuma mērķis bija izzināt, kādiem bērnu runas attīstības uzdevumiem skolotāji pastiprināti pievērš uzmanību pedagoģiskajā procesā, kādus uzdevumus bērnu runas attīstībā pedagogi uzskata kā prioritārus.

Respondentu atbildes rāda, ka skolotāji vislielāko uzmanību pievērš bērnu vārdu krājuma attīstībai (50 %), runas gramatiskās struktūras veidošanai un runas skaņu kultūras audzināšanai, bērnu dialogrunas prasmju sekmēšanu atstājot tikai ceturtajā vietā. Šādus datus apstiprināja arī 63 atklāto nodarbību un pirmsskolas skolotāju pedagoģisko dienasgrāmatu analīze.

Tālākajā aptaujā tika noskaidrots, kādos darbības veidos, pēc skolotāju domām, tiek sekmēta bērnu dialogrunas prasme. Respondentu atbildēs dominēja viedoklis, ka minētā prasme vislabāk tiek sekmēta tieši rotaļās (69, 7%), uzsverot lomu rotaļu un teatrālo rotaļu nozīmīgumu. Tika pieminētas arī nodarbības (30,4 %), sarunas sadzīvē (42,6 %), dramatizējumi.

Rotaļas nozīme bērna attīstībā tika vērtēta ļoti augstu – pēc respondentu domām, tā ir bērnu komunikācijas skola, kurā bērni

attīsta saskarsmes prasmes, runu, rotaļā attīstās psihiskie procesi, tiek sekmēta bērnu pašapziņa, rotaļā bērns mācās un gūst pieredzi. Skolotāju atbildēs dominē pārliecība, ka komunikācijas prasme ir pamats, lai apgūtu arī citas prasmes, jo tieši saskarsmē bērns iegūst sev vajadzīgo informāciju un mācās paust savas domas, jūtas vārdos, mācās risināt konfliktus. Tiek uzsvērtā doma, ka tieši komunikāblam bērnam būs vieglāk iekļauties sabiedrībā, skolas vidē. Vairāki respondenti min komunikācijas prasmes nepieciešamību, lai veiksmīgi izturētu konkurenci darba tirgū (tas liecina par respondentu personisko pieredzi). 38 % respondentu min, ka komunikācijas prasme un runas prasme (tātad arī dialogrunas prasme) visveiksmīgāk tiek sekmētas tieši bērnustruktūrētājās rotaļās (lomu rotaļas, teatrālās, celtniecības u. c.). Salīdzinoši mazāk aptaujā tika akcentētas bērnu emocijas, prieks, tikumiskās vērtības.

Dotās atbildes apstiprina, ka skolotāji izprot rotaļas vērtību, ka rotaļa nodrošina bērna attīstību kopumā, aptverot visas personības attīstības jomas.

Nākamā jautājuma mērķis bija izzināt skolotāju viedokli par rotaļas vietu pedagoģiskajā procesā un dienas ritā. Uz jautājumu – vai bērnustruktūrētai rotaļai pedagoģiskajā procesā tiek ierādīts pietiekams laiks, skolotāju domas dalījās. Apstiprinoši atbildēja 23 % respondentu, drīzāk piekrīt – 28,7 %, drīzāk nepiekrīt – 32 % un nepiekrīt – 16,4 % respondentu. Skolotāju atbildes ilustrē 3. attēls.

Pretrunas rada atbildes uz nākamo jautājumu, kurā respondentiem bija jāmin konkrēts laiks, kas ir atvēlēts bērnu patstāvīgai darbībai un brīvai rotaļai. Gandrīz 78 % respondentu atbildēja, ka bērnu rotaļām tiek atvēlēts laiks no rīta līdz brokastīm un pēc launaga. Zinot pirmsskolas dienas režīmu, tas ir laiks no 7.00 līdz 8.30 un pēc 16.00. Tomēr jāpiezīmē, ka no rīta līdz brokastīm bērnu skaits ir neliels. Pārsvārā bērnus uz pirmsskolu vecāki ved pirms brokastīm – no 8.00 līdz 8.30. Vērojumi apliecina, ka šajā rīta cēlienā bērni lomu rotaļu vai kādu citu rotaļu, kurai vajadzīgs laiks, pat neuzsāk. Ja bērnu pulciņam nepārtraukti pievienojas vēl kādi bērni, kuri arī grib rotaļāties, rotaļa pārtrūkst, veidojas konflikti. Arī pēc 16.00 bieži vien bērni ir aizņemti kādos pulciņos, notiek svētki un dažādi pasākumi. Tātad tas nav laiks, kad **viennēr** bērni varēs īstenot savas idejas. Pirmsskolā bieži vien vērojama aina, kad vecāki atnākuši pakaļ bērniem (īpaši vecākajā pirmsskolas vecumā), bet bērns ir neapmierināts, jo nav paguvis parotaļāties. Vairāki respondenti min (skat. 1. tabulu), ka rotaļām tiek atvēlēta arī vēl viena stunda dienā, bet rotaļai atvēlētais laiks var mainīties.

1. tabula. Rotaļām atvēlētais laiks pirmsskolā

Rotaļām atvēlētais dienas posms	Respondentu atbildes procentos
Līdz brokastīm un pēc launaga	77,9 %
Viena stunda dienā un laiks pēc 17.00	11,5 %
Apmēram viena stunda dienā	6,6 %
Līdz brokastīm, pēc launaga un katra mēneša pēdējā piektdienā	4,1 %

Tātad gandrīz puse respondentu apgalvo, ka bērnu rotaļām tiek atvēlēts pietiekams laiks, bet nespēj īsti norādīt konkrētu brīdi, kad bērni ir netraucēti savā rotaļā, jo visi iepriekš minētie laiki var mainīties. Tātad bērni nezina, kad viņi varēs rotaļāties, nezina, kad viņu rotaļa tiks pārtraukta. Bērni neiemācās pabeigt savu darbu, pabeigt savu ieceri, jo viņu patstāvīgā darbība netiek pietiekami novērtēta. Bērnu rotaļām atvēlētais laiks ir sadrumstalots, tāpēc bieži vien viņi pat neuzsāk lomu rotaļu, to vietā izvēlas galda spēles vai vienkārši bezmērķīgu skraidīšanu.

Bērnam ir vajadzīgs pietiekami daudz **laika**, lai rotaļātos, darbotos, pētītu, jo pārtraukta doma nevar attīstīties.

D. Lieģeniece, analizējot bērna attīstību veselumā, iesaka paredzēt laiku brīvai bērna darbībai, bērnu rotaļai, jo brīvajam laikam ir vairākas funkcijas:

- tas ir vajadzīgs interiorizācijas procesam savu „iekšējo darbības plānu” (Vigotskis) un „shēmu” (Piažē) veidošanai;
- tas ir vajadzīgs, lai dotu iespēju strādāt katram bērnam savā tempā, nesteidzoties;
- laiks ir vajadzīgs, lai atkārtotu, bērnam ir vajadzība atkārtot to, ko viņš jau zina;
- laiks ir vajadzīgs, lai īslaicīgā atmiņā esošais pārietu ilgstošajā atmiņā, konsolidētos (Lieģeniece, 1999, 125–127).

Dž. Bruners uzsver, ka pieaugušā piedalīšanās rotaļā, atbalsts, padoms, ieteikums veicina bērnu koncentrēšanos sarežģītāku rotaļu darbību izpildei. Pieaugušie, kuri stimulē un atbalsta bērna rotaļīgumu, vienlaikus bagātina viņa iekšējo pasauli, sekmē komunikatīvās prasmes, attīsta fantāziju un ceļ bērna pašapziņu (Брунер, 1987).

Tātad, lai veicinātu bērna dialogrunas attīstību bērnstrukturētajās rotaļās, galvenais nosacījums ir pieaugušā atbalsts, cieņpilnā attieksme pret bērna rotaļu (sk. 4. attēlu).

4. attēls. Skolotāja funkcijas bērnstrukturēto rotaļu laikā

4. attēlā redzams, ka lomu rotaļu laikā pedagogs veic trīs funkcijas: ierosināšanu, atbalstu un novērošanu. Skolotājam vienlīdz svarīgi ir kopā sadarboties un pamanīt, kad jāpauz malā, lai bērni paši varētu turpināt iesākto rotaļu. Bērni novērtē pieaugušos, kuriem pietiek laika un spēju pakļauties režisoram – bērnam. Raksturīgi, ka jaunākajiem bērniem pieaugušā līdzdalība ir tiešāka, ilgstošāka. Te svarīgi ievērot šādus priekšnosacījumus:

- visiem rotaļas dalībniekiem (skolotājam un bērniem) ir vienādas tiesības. Ja skolotājs vēlas pārliecināties par savas vadīšanas metodes rezultativitāti, viņam jānostāda sevi bērna vietā. Bērnam rotaļu var ieteikt (*Vai vēlies parotaļāties?*), nevis uzspiest;
- piedalīšanās bērnu rotaļā – tas nozīmē – rotaļāties kopā ar bērnu. Lai bērni justos brīvi un nepiespiesti, pieaugušajam jājūtas kā partnerim, nevis kā skolotājam. Ja bērns ir apmierināts ar partneri, rodas emocionālais komforts. Bērnam labi jāizprot partnera darbības, lai attīstītu kopējo rotaļu. Dažkārt rotaļu darbības jēgu, lomu, noteikumus jāprot partnerim izskaidrot;
- rotaļu partnerim jāprot rotaļāties ar bērnu brīvi, nepiespiesti, balstoties uz tēmām, kas interesē bērnu;
- skolotājam jāatceras, ka pieaugušo priekšlikumi nav likums, bet tikai viena rotaļu dalībnieka iecere, vēlēšanās, kas var nesakrist ar otra rotaļnieka – bērna vēlmēm. Pret bērnu rotaļām nepieciešams izturēties ar sapratni, jo reizēm tās bērniem ir kaut kas savs, tikai viņiem piederošs un viņi nevēlas pieaugušo pieņemt savās rotaļās (Dzintere, Stangaine, 2007).

Novērojumi liecina, ka tiešo pieaugušā līdzdalību rotaļā nosaka konkrēta situācija, kas ir saistīta ar rotaļas sižeta attīstību un bērnu savstarpējo attiecību regulēšanu. Arī konflikta gadījumos pieaugušais ir tas, kurš risina konfliktus, rosinot bērnus pašiem izvērtēt savas rīcības sekas, novērtēt to, kā jūtas otrs un kā justos pats attiecīgajā situācijā.

Tātad, lai bērni sevi realizētu rotaļā un attīstītu dialogrunas prasmi, nepieciešama pieaugušā līdzdalība, kas var būt daudzveidīga. Tā var būt tieša sadarbība, pieaugušajam līdzdarbojoties rotaļā, veidojot pozitīvu, ieinteresējošu attieksmi pret rotaļās iesaistīto bērnu apakšgrupām, vai arī netieša bērnu rotaļāšanās pieredzes bagātināšana, padziļinot viņu zināšanas, prasmes mācību nodarbībās, pastaigās, vērojumos par tēmām, kas bērniem interesē. Pieaugušā cieņa un rotaļas izpratne, atbalsts un paraugs sekmē bērna rotaļīgumu, kas veicina viņa kognitīvo, emocionālo un sociālo attīstību.

Nobeigums

Pētījuma rezultāti ļauj secināt:

- Pirmsskolas vecuma bērnu dialogruna ir dialogisko prasmju kopums, kas nepieciešams, lai bērns pilnvērtīgi piedalītos dialogā.
- Pirmsskolas vecuma bērna dialogrunas attīstība norisinās sekmīgāk, ja pedagoģiskajā procesā tiek nodrošināta bērna aktīva saziņa reālajās un modelētajās rotaļsituācijās.
- Dialogrunas attīstību veicina bērna pieredzes un pašpieredzes aktualizēšana rotaļās sadarbībā: bērns – pieaugušais (pedagogs, vecāki), bērns – bērns.
- Pieaugušā un bērna sadarbībā bērns vingrinās savstarpējo attiecību regulēšanā, pilnveido savu runas prasmi, apgūst uzvedības normas. Pieaugušais ir paraugs, kurš demonstrē pareizas runas prasmes un palīdz bērnam apgūt dialogrunas tehniku.
- Lai sekmētu bērna aktivitāti rotaļā, pieaugušais nodrošina atbilstošu rotaļu vidi un atvēl laiku bērnu radošajām rotaļām.

LITERATŪRA

1. **Dzintere, D., Stangaine, I.** (2007). *Rotaļa – bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga : RaKa.

2. **Freiberger, I., Dzintere, D., Augstkalne, D.** (2009). *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga : SIA Izglītības soļi.
3. **Korotkova, R.** (2009). Vecākā pirmsskolas vecuma bērnu dialogiskās runas attīstība pirmsskolā. *Daugavpils Universitātes 50. starptautiskās konferences materiāli*. Daugavpils : Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 182.–187. lpp.
4. **Lieģeniece, D.** (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga : RaKa.
5. **Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., Šalme, A.** (2011). *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra.
6. **Špona, A.** (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga : RaKa.
7. **Vigotskis, Ļ.** (2002). *Domāšana un runa*. Rīga : Eve.
8. **Cook, G.** (2000). *Language Play, Language Learning*. London : Oxford University Press.
9. **Hoff, E.** (2009). *Language Development, Fourth Edition*. Wadsworth : Cengage Learning.
10. **Schwartzman, H. B.** (1985). Child-structured Play: a Cross-Cultural Perspective. *Play Interactions*. USA, Publisher Johnson & Johnson Baby, pp. 11–18.
11. **Zimmer, R.** (2010). *Handbuch Sprachförderung durch Bewegung*. Wen : Verlag Herder GmbH, Freiburg in Breisgan.
12. **Брунер, Дж.** (1987). Игра, мышление и речь. *Перспективы. Вопросы образования*, №. 1. Москва, с. 73–82.
13. **Казаконская, В. В.** (2006). *Вопросо-ответные единства в диалоге „Взрослый-ребенок”*. Санкт-Петербург : Наука.
14. **Сапрыгина, Н. В.** (2003). *Психолингвистика диалога*. Москва : Изд-во “ТЭС”.